

Grażyna Gulińska

Kieleckie placówki biblioteczne od czasów powojennych do 1939 roku

Funkcjonujące w Kielcach w nakreślonym w tytule artykułu przedziale czasowym biblioteki obejmowały księgozbiory szkół początkowych i średnich, jak też zbiory należące do kół samokształceniowych, stowarzyszeń i organizacji oświatowych czy publicznych placówek bibliotecznych¹.

Do 1862 roku w mieście działały dwie szkoły początkowe jednoklasowe. Były to: szkoła męska założona w 1819 roku, zatrudniająca dwóch nauczycieli, oraz istniejąca od 1834 roku szkoła żeńska, w której pracowała jedna nauczycielka. W roku 1865 utworzono ponadto szkołę prawosławną i kantorat ewangelicki². Jak się dowiadujemy z pracy Barbary Szabat, szkoły powyższe posiadały niewielkie zbiory biblioteczne³. Księgozbiór wszystkich szkół początkowych w Kielcach w 1867 roku liczył 123 woluminy. Największą bibliotekę posiadała szkoła prawosławną — 41 tomów. Wiadomo też, że 4 książki były w bibliotece — jeśli w ogóle tak można ją nazwać — szkoły ewangelickiej.

Po roku 1863 w szkolnych zbiorach można było znaleźć książki

¹ Artykuł jest kontynuacją tematu *Tradycje bibliotek w Kielcach*, zob. G. Gulińska, „Studia Kieleckie” 1992, nr 4/76, s. 7-19.

² B. Szabat: *Szkolnictwo początkowe Kielc i powiatu kieleckiego w latach 1864-1915*, Kielce 1983, s. 15, 16.

³ Tamże, s. 27.

w języku polskim, przede wszystkim podręczniki i dzieła o treści religijnej. W okresie późniejszym, wraz z postępującą polityką wynarodowienia, zbiory te uzupełniano książkami w języku rosyjskim. Jeśli do powyższego dodamy, iż za książki uważano też cyrkularze, tj. miesięczniki wydawane przez Kuratorium Okręgu Naukowego Warszawskiego, to otrzymamy obraz ówczesnych zasobów bibliotecznych.

Pogorszenie i tak już trudnej sytuacji kieleckiego szkolnictwa elementarnego nastąpiło w roku 1876, kiedy zlikwidowano szkołę ewangelicką, która formalnie przestała istnieć w 1884 roku⁴. W końcu XIX wieku na omawianym terenie działały jedynie trzy szkoły początkowe przy wciąż wzrastającej liczbie ludności.

Obserwowany w końcu XIX stulecia bardziej łagodny kurs w polityce oświatowej caratu nie wpłynął na polepszenie stanu szkolnictwa początkowego. Do odczuwalnej pozytywnej zmiany nie przyczyniło się również otwarcie w roku szkolnym 1902/1903 jeszcze jednej szkoły początkowej. Wydarzenia związane z rewolucją 1905-1907 także nie przyniosły spodziewanych rezultatów. Nie doszło mianowicie do spolszczenia szkolnictwa w Królestwie, przeciwnie — w latach 1908-1915 wzmocniono wpływy caratu we wszystkich dziedzinach, m.in. zaostrzono kontrolę szkół.

W roku 1908 rządowe szkolnictwo początkowe w Kielcach stanowiło pięć szkół: dwuklasowa szkoła męska, jednoklasowa szkoła żeńska, jednoklasowa męska, jednoklasowa prawosławna oraz dwuklasowa szkoła kolejowa. Dalsze cztery szkoły uruchomiono w roku szkolnym 1910/1911 (jedna szkoła żeńska i trzy szkoły ogólne). W styczniu 1912 roku otwarto kolejne cztery szkoły początkowe (trzy ogólne i jedną żeńską)⁵.

W 1914 roku działało w mieście siedemnaście szkół początkowych oraz jednoklasowa prawosławna ogólna⁶. Instytucje te miały

⁴ Tamże, s. 44.

⁵ Tamże, s. 97-98.

⁶ Tamże, s. 99. Cztery szkoły początkowe otwarto w 1913 roku, piątą na początku 1914.

jednak bardzo skromne warunki materialne i lokalowe. Liczba książek, które gromadzono w szkolnych bibliotekach, była niewielka. Na stan ten wpływały m.in. niskie kwoty budżetowe przeznaczone do dyspozycji szkół, nie pozwalające na zakup większej liczby pozycji książkowych.

Obok rządowego funkcjonowało także szkolnictwo prywatne. W latach 1864-1890 w Kielcach otwarto trzynaście prywatnych szkół początkowych, z których tylko jedna, należąca do Estery Kasprzykowskiej, miała dwie klasy, pozostałe to szkoły jednoklasowe⁷.

W tym okresie czynnych było również osiem pensji, które przez władze szkolne traktowane były jako szkoły początkowe, a w większości realizowały program szkół średnich. Dla przykładu można tutaj wymienić pensję męską Hermana Hillera czy szkołę Florentyny Glixelli⁸.

W ramach szkolnictwa prywatnego w końcu XIX stulecia prowadzono ponadto nauczanie tajne. Carskie władze oświatowe utrudniały bowiem w tym czasie oficjalne otwieranie szkół prywatnych. B. Szabat pisze, iż w 1884 roku zamknięto dwie tajne szkoły (należały do Marianny Sudy i Augustyny Stańczykiewicz), a w latach 1893-1894 kolejne dwie placówki (ich właścicielki to: Marianna Kusińska, prowadząca szkołę przy ul. Chęcińskiej, i Wincentyna Kociukiewicz — przy ul. Leśnej).

W latach 1890-1905, kiedy wprowadzono pewne ułatwienia w zakładaniu prywatnych szkół początkowych, w Kielcach otwarto ich dwanaście⁹.

Po rewolucji 1905-1907 nastąpił rozwój szkolnictwa prywatnego. W latach 1905-1914 w mieście uruchomiono piętnaście takich instytucji¹⁰. Wśród nich na uwagę zasługują zwłaszcza szkoły Heleny Matkowskiej oraz Emilii Znojkiwicz. Szkoła żeńska H. Matkowskiej, działająca w latach 1906-1911, była finansowana przez Kie-

⁷ Tamże, s. 123, tab. 17: *Prywatne szkoły początkowe w Kielcach w latach 1864-1890.*

⁸ Tamże, s. 125, tab. 18: *Pensje żeńskie w Kielcach w latach 1864-1890.*

⁹ Tamże, s. 128, tab. 19: *Kieleckie prywatne szkoły początkowe w latach 1890-1905.*

¹⁰ Tamże, s. 139, tab. 21: *Kieleckie prywatne szkoły początkowe w latach 1905-1914.*

leckie Koło Polskiej Macierzy Szkolnej, podobnie jak dwie inne placówki szkolne kierowane przez Antoniego Chlebowskiego i Jakuba Wołoszyna¹¹. Szkoła H. Matkowskiej wyróżniała się spośród innych nieźle zaopatrzoną biblioteką¹². Natomiast szkoła początkowa E. Znojkiewiczowej, otwarta w roku szkolnym 1914/15, jako jedna z pierwszych w kraju uzyskała prawa szkoły rządowej.

Przed wybuchem I wojny światowej naukę w szkolnych placówkach rządowych i prywatnych w Kielcach pobierało ogółem 1400 dzieci¹³. Nie mamy jednak informacji, oprócz danych o szkole H. Matkowskiej, czy placówki te dysponowały zbiorami książek. Do momentu odzyskania przez Polskę niepodległości sprawa istnienia szkolnych księgozbiorów była dosyć skomplikowana. Jak wynikało m.in. z okólnika Naczelnika Kieleckiej Dyrekcji Szkolnej z 19 lipca 1908 roku, skierowanego do właścicieli szkół prywatnych, wśród stawianych tym placówkom wymagań znajdowało się i takie, aby książki używane w szkole były zatwierdzone przez władze rządowe¹⁴. Można stąd wnioskować, iż jeśli nawet były w szkołach nieliczne zbiory książek, to najprawdopodobniej ograniczały się one do podręczników i innych wydawnictw koniecznych w procesie nauczania.

Większy rozwój szkolnictwa elementarnego nastąpił w 1914 roku, co można wiązać z ówczesną sytuacją kraju. Nadzieje na odzyskanie niepodległości zwiększały szanse na uruchamianie polskich szkół. W tym właśnie okresie w Kielcach działało osiemnaście szkół początkowych, ale tylko jedna z nich była dwuklasowa¹⁵. Ponadto funkcyjono-

¹¹ B. S z a b a t: *Działalność Polskiej Macierzy Szkolnej w Kielcach i powiecie kieleckim (1906-1907)*, w: *Studia z dziejów Kielecczyny XV-XX w.* (zbiór artykułów), Kielce 1982, s. 144.

¹² B. S z a b a t: *Szkolnictwo...*, s. 136.

¹³ B. M a r k o w s k i: *Szkolnictwo w Kielcach w okresie lat 1919-1931*, w: *Pamiętnik Koła Kielczan*, t. 5 za 1932 rok, Kielce—Warszawa 1933, s. 58.

¹⁴ A. A r t y m i a k: *Wpływ wydarzeń rewolucyjnych 1905-1907 roku na rozwój polskiego szkolnictwa w Kielecczynie*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1962, nr 2, s. 236.

¹⁵ B. M a r k o w s k i: *Szkolnictwo...*, s. 38. Były to: jedna szkoła dwuklasowa męska, a pozostałe to szkoły jednoklasowe — jedna męska, trzy żeńskie, jedenaście koc-

wała dwuklasowa szkoła kolejowa oraz cztery szkoły prywatne.

Unormowanie sytuacji w zakresie szkolnictwa na szczeblu podstawowym nastąpiło po 1918 roku. Na podstawie ustaw z 17 lutego 1922 roku o zakładaniu i utrzymywaniu publicznych szkół powszechnych oraz o ich budowie utworzono w Kielcach sieć szkolną, która początkowo w roku 1919/20 obejmowała jedną szkołę siedmioklasową, cztery czteroklasowe, jedną dwuklasową, a w roku szkolnym 1926/27 pięć pełnych szkół siedmioklasowych, które otrzymały nazwy: S. Staszica, M. Konopnickiej, H. Sienkiewicza, S. Konarskiego oraz Szkoła Kolejowa¹⁶. Tylko dwie z tych placówek posiadały własne budynki. Była to najstarsza szkoła kielecka założona przez Stanisława Staszica 10 maja 1819 roku jako męska szkoła elementarna. Mieściła się w gmachu przy ul. Pocztowej (obecnie ul. H. Sienkiewicza). Druga z nich, im. M. Konopnickiej, powstała w czasach zaborów w 1880 roku jako szkoła żeńska, a usytuowano ją przy ul. T. Kościuszki. Do szkół tych w sumie uczęszczało 5892 dzieci, ale do liczby tej dodać trzeba jeszcze 200 uczniów szkoły ćwiczeniowej przy Seminarium Nauczycielskim im. Królowej Jadwigi oraz przy Seminarium Nauczycielskim im. S. Żeromskiego, ogółem więc w roku szkolnym 1930/31 uczyło się 6222 dzieci¹⁷.

Z porównania liczby dzieci pobierających naukę w szkołach powszechnych Kielce w roku szkolnym 1913/14 i w 1930/31 wynika, że uczniowie początkowo stanowili 3,7% ogółu ludności miasta, a w latach trzydziestych ich odsetek zwiększył się do 11,3%¹⁸. Liczba uczniów jest tutaj o tyle istotna, iż powinna ona rzutować na wielkość posiadanych przez szkolne placówki biblioteczne księgozbiorów. O tych ostatnich jednakże mamy — jak to wynika z tekstu — fragmentaryczne tylko informacje.

Przed rokiem 1939 w Kielcach było dziesięć państwowych szkół powszechnych, zatrudniających 132 nauczycieli na ponad 8000 uc-

dukacyjnych, dwie prawosławne.

¹⁶ B. M a r k o w s k i: *Szkolnictwo...*, s. 47.

¹⁷ Tamże, s. 48.

¹⁸ Tamże, s. 49.

niów. Były również czynne cztery prywatne szkoły powszechne i jedna państwowa szkoła powszechna specjalna. Po reformie jędrzejewiczowskiej szkolnictwo powszechne podzieliło się na trzy stopnie organizacyjne¹⁹. W Kielcach wszystkie państwowe szkoły powszechne miały trzeci, najwyższy stopień organizacyjny, polegający na nauczaniu dzieci w siedmiu klasach przez siedem lat. Większość z tych szkół wyposażona była w księgozbiory biblioteczne.

Rozesłana w 1946 roku do wszystkich instytucji szkolnych w Polsce ankieta Ministerstwa Oświaty, dotycząca stanu szkolnictwa jawnego i tajnego w czasie okupacji, obok pytań na temat liczby uczniów i nauczycieli, charakterystyki programów, metod i warunków nauczania, zawierała pytania o liczbę książek w bibliotekach szkolnych, zanim książki te zdążył zniszczyć okupant²⁰.

Jak pisze Adam Massalski²¹, dane uzyskane na podstawie tej ankiety mogą być nie w pełni wiarygodne, ankietę najczęściej wypełniały bowiem osoby, które nie kierowały szkołami w okresie tajnego nauczania. Niemniej jednak jest to jedno z nielicznych zachowanych źródeł informacji o zasobach szkolnych bibliotek.

Jak można było ustalić na podstawie ankiety, Publiczna Szkoła Powszechna nr 1 im. S. Staszica posiadała bibliotekę uczniowską, którą 28 lutego 1940 roku opieczętowano. Zarówno biblioteka, jak i pomoce naukowe uległy w czasie wojny spaleni. W Publicznej Szkole Powszechnej nr 2 im. M. Konopnickiej była biblioteka i czytelnia, które mogły udostępnić 1360 tomów. Książki te uległy całkowitemu zniszczeniu. Z kolei biblioteka Publicznej Szkoły Powszechnej nr 4 im. H. Sienkiewicza, ul. Warszawska 33 b, została wraz z całym majątkiem szkoły wywieziona i zniszczona. W podobny sposób zniszczono większą część biblioteki Prywatnej Szkoły Żeńskiej

¹⁹ Szerzej na ten temat pisali: J. G r z y w n a: *Oświata i kultura w powiecie kieleckim w latach 1918-1939*, Kielce 1977, s. 9-38; A. M a s s a l s k i: *Szkolnictwo na Kielecczyźnie w okresie okupacji 1939-1945*, Warszawa—Kraków 1975, s. 19.

²⁰ Archiwum Państwowe w Kielcach (dalej APK), Inspektorat Szkolny Kielecki 1945-1950, sygn. 64.

²¹ A. M a s s a l s k i, S. M e d u c k i: *Kielce w latach okupacji hitlerowskiej 1939-1945*, Wrocław 1986, s. 225.

Zgromadzenia ss. Najświętszej Rodziny z Nazaretu, mieszczącej się przy ul. Słowackiego 5.

Przedstawiono tutaj udokumentowane źródłowo losy czterech bibliotek kieleckich szkół powszechnych. Ankieta ta zawierała również dane o dalszych czterech szkołach nr 6, 7, 8, 10, nie było jednak w ich przypadku informacji o szkolnych księgozbiorach. Jednakże — jak można przypuszczać — niewielkie choćby zbiory książek znajdowały się najprawdopodobniej w większości państwowych szkół powszechnych w Kielcach. W skali kraju bowiem odsetek szkół powszechnych z bibliotekami w roku 1936/37 wynosił 92,8%²².

Niewiele informacji na temat zbiorów bibliotecznych kieleckich szkół średnich funkcjonujących do 1939 roku można znaleźć w istniejących przekazach źródłowych²³. Na początku XX stulecia w mieście, obok publicznych szkół średnich, funkcjonowały również prywatne. W roku 1903 uruchomiono szkołę, której właścicielką była wspomniana już wcześniej Emilia Znojkwicz. Początkowo nauka odbywała się w trzech klasach, a od roku 1908 Gimnazjum E. Znojkwiczowej miało siedem klas. W latach 1920-1926 funkcjonowało ono jako ośmioklasowe Gimnazjum Żeńskie. Po śmierci właścicielki szkołę nabyło Towarzystwo Opieki nad Gimnazjum im. S. Kostki i przekształciło tę placówkę w Żeńskie Seminarium Nauczycielskie. W roku 1933 przy powyższym Seminarium otwarto Prywatne Gimnazjum Rozwojowe, które działało do 1936 roku. Nadal natomiast istniało Żeńskie Seminarium Nauczycielskie, od 1936 roku jako Prywatne Gimnazjum Żeńskie im. Królowej Jadwigi. Właścicielem szkoły w roku 1937/38 stało się Towarzystwo Szkoły Katolickiej w Kielcach, w roku 1945 zaś — Zgromadzenie ss. Najświętszej Rodziny z Nazaretu²⁴. Można jedynie przypuszczać, że w szkole tej przed

²² H. Falkowska: *Z perspektywy dwudziestolecia rozwoju bibliotek szkolnych*, „Z Doświadczeń Bibliotek Szkolnych i Pedagogicznych” R. VI: 1965, s. 22.

²³ O działalności tych placówek do końca XIX wieku piszę w „Studiach Kieleckich” 1992, nr 4/76, s. 7-19.

²⁴ Wstęp do inwentarzy: Prywatne Seminarium Nauczycielskie Żeńskie im. Królowej Jadwigi 1926/27—1935/36 oraz Liceum Ogólnokształcące im. Królowej Jadwigi w Kielcach 1933-1960, oprac. R. Guldon, APK.

wojną istniała niewielka biblioteka, nie zachowały się jednak źródła dotyczące tego okresu.

Również w 1903 roku założono siedmioklasową Szkołę Handlową, od roku 1917/18 posiadającą osiem klas, przemianowaną w roku następnym na Szkołę Realną Męską z Oddziałem Handlowym. W 1919 roku została ona upaństwowiona, zmienita też nazwę na Państwowe Gimnazjum im. J. Śniadeckiego, z określeniem typu szkoły jako matematyczno-przyrodniczy. Reforma szkolnictwa z 1932 roku znalazła odzwierciedlenie nie tylko w nowym programie nauczania, ale i w nowej nazwie placówki, od roku 1938/39 brzmiącej: I Państwowe Liceum i Gimnazjum im. J. Śniadeckiego.

Analiza przechowywanych w archiwum szkolnym ksiąg protokołów rad pedagogicznych (od 1935 do 1946 roku) świadczy o tym, iż dużą wagę przywiązywano w I Państwowym Liceum do czytelnictwa uczniów. Na jednym z posiedzeń rady pedagogicznej w roku szkolnym 1934/35 dyrekcja zwróciła uwagę, iż wychowawcy poszczególnych klas nie realizują zadań związanych z propagandą czytelnictwa²⁵. W roku 1935/36 zajęto się z kolei problemem organizacji biblioteczek przedmiotowych²⁶. Rada pedagogiczna szkoły zgodnie podkreśliła ich ważną rolę w podnoszeniu na wyższy poziom samokształcenia młodzieży. Sformułowano też zadania, jakie w tym zakresie stoją przed placówkami szkolnymi²⁷. Stwierdzono między innymi, że:

- a) szkoła winna wejść w kontakt z biblioteką publiczną i miejscowymi księgarniami tak, aby instytucje te sprowadzały dzieła beletrystyczne i naukowe uwzględniające zainteresowania młodzieży,
- b) czytelnictwo prywatne winno być kontrolowane za pomocą prowadzonych przez młodzież dzienniczków lektur,
- c) w bibliotece szkolnej powinna znajdować się księga życzeń i uwag, w której czytelnicy zamieszczaliby swoje spostrzeżenia na temat

²⁵ Protokół z 19. 06. 1935 roku. Księga protokołów rad pedagogicznych 1935-1946. APK, Gimnazjum i Liceum im. J. Śniadeckiego w Kielcach, sygn. 1.

²⁶ Protokół z 7.10.1935 roku, tamże.

²⁷ Protokół z 2.12.1935 roku, tamże.

funkcjonowania tej placówki,
1) czytelnictwo młodzieży winno być prowadzone w taki sposób, aby przyczyniało się do jej rozwoju intelektualnego.

Utworzona w 1906 roku siedmioklasowa żeńska szkoła handlowa, należąca do Jadwigi Wolanowskiej, w roku 1908 stała się własnością Towarzystwa Opieki nad Szkołą. Po odzyskaniu niepodległości, od roku szkolnego 1918/19, instytucja ta działała jako matematyczno-przyrodnicze gimnazjum żeńskie. Wraz z upaństwowieniem szkoły w 1921 roku zmieniła się jej nazwa na ośmioklasowe Gimnazjum Żeńskie im. bł. Kingi. Od roku 1925 w szkole tej wprowadzono również kierunek humanistyczny. Jeszcze jedna zmiana nazwy nastąpiła w 1937 roku; od tego momentu istniało Państwowe Gimnazjum i Liceum Żeńskie im. bł. Kingi. Ze względu na niekompletność zbiorów archiwalnych omawianej szkoły przedstawienie stanu biblioteki do roku 1939 nie jest możliwe²⁸.

W zachowanych materiałach źródłowych przechowywanych w archiwach szkolnych oraz w Archiwum Państwowym w Kielcach brakuje informacji o stanie bibliotek Publicznego Gimnazjum Kieleckiego, które wznowiło pracę w 1916 roku²⁹, oraz ośmioklasowego gimnazjum filologicznego, od 1919 roku znanego jako Państwowe Gimnazjum im. M. Reja; można natomiast odtworzyć postępy uczniów w nauce, wyniki osiągane przez nich podczas egzaminów dojrzałości itp.³⁰

Kolejną szkołą średnią o programie humanistycznym było utworzone w 1923 roku ośmioklasowe Gimnazjum Męskie im. św. S. Kostki. Szkoła ta została założona z inicjatywy miejscowego duchowieństwa, a jej właścicielem było Towarzystwo Opieki nad Gimnazjum im. św. S. Kostki. Nie dysponujemy bliższymi informacjami źródłowymi na temat działalności biblioteki szkolnej w okresie międzywojennym. Jak wynika ze źródeł pochodzących z 1946 roku,

²⁸ Wstęp do inwentarza: Gimnazjum i Liceum im. bł. Kingi w Kielcach 1908-1939, oprac. E. Wirska, APK.

²⁹ Wcześniejsza nazwa tej szkoły to Męskie Gimnazjum Rządowe, które istniało w latach 1873-1915.

³⁰ APK, Państwowe Gimnazjum i Liceum im. S. Żeromskiego w Kielcach.

w placówce tej znajdowało się wówczas 6646 dzieł, przed wojną zbiór ten mógł być zatem liczniejszy³¹. W zbiorze tym można było znaleźć komplety książek do nauki języka polskiego, w tym podstawowe lektury.

Obok wymienionych powyżej szkolnych placówek bibliotecznych, w Kielcach działały również biblioteki kół samokształceniowych, stowarzyszeń i organizacji oświatowych, publiczne placówki biblioteczne.

Powstanie Biblioteki Publicznej w Kielcach wiąże się ściśle z samorządowym zakładaniem i działalnością organizacji młodzieżowych w drugiej połowie XIX wieku, po upadku powstania styczniowego. W roku szkolnym 1863/64 uczeń miejscowego gimnazjum Stanisław Jan Czarnowski, późniejszy archeolog, badacz zabytków prehistorycznych i autor szeregu prac z tej dziedziny, założył organizację młodzieżową, która miała własną bibliotekę, czytelnię gazet i fundusze składkowe³². Koło istniało najprawdopodobniej jeden rok, obejmowało uczniów jednej klasy. W bibliotece tego koła znalazły się między innymi powieści Józefa Korzeniowskiego, Józefa Kraszewskiego, poezje Adama Mickiewicza w wydaniu ocenzurowanym i inne książki zaliczane do kanonu klasyki polskiej³³. Praca koła wywarła duży wpływ na działalność zakładanych później organizacji młodzieżowych, które po wprowadzeniu do szkół jako wykładowego języka rosyjskiego przekształciły się w tajne związki patriotyczne. W ich uruchamianiu często pomagali wychowawcy, jak np. ks. Teodor Czerwiński, nauczyciel religii i moralności, a nieoficjalny wykładowca historii Polski przy sposobności wykładania historii kościoła w wyższych klasach kieleckiego gimnazjum, pracujący z młodzieżą także konspiracyjnie³⁴. Spotkania z młodzieżą organizował również w domu profesora Święcickiego, u którego mieszkał, profesor Antoni Gustaw Bem, nauczyciel języków klasycznych i języka polskiego:

³¹ APK, Kuratorium Okręgu Szkolnego 1945-1950, sygn. 69, k. 132.

³² *Księga Pamiątkowa Kielczan 1856-1904, wydana z okazji zjazdu wychowawców gimnazjum w Kielcach 7 i 8 września 1924 roku*, Warszawa 1925, s. 212.

³³ J. P a z d u r: *Patriotyczne organizacje młodzieży szkolnej w Kielcach po 1863 r.*, „Radostowa. Ilustrowany Miesięcznik Świętokrzyski” R. 4: 1939, nr 4, s. 46.

³⁴ *Księga Pamiątkowa...*, s. 97, 112.

Nie zważając na niebezpieczeństwo dochodzeń i utraty posady, zapraszał on do siebie po kryjomu młodzież na zebrania, które wypełniano zazwyczaj czytaniem i rozbiorem utworów literatury narodowej. W tym duchu, ale z zakresu historii, pracował nad młodzieżą profesor języków klasycznych Tomasz Siemiradzki, autor dwutomowego, do dziś wartościowego podręcznika do dziejów Polski³⁵.

Innym przykładem walki o polskość było utworzenie przez uczniów ostatnich klas gimnazjum męskiego koła o charakterze patriotycznym i antyklerykalnym. W pracach tego koła brał udział Stefan Żeromski. W latach 1887-1905 jego członkowie stworzyli zaczątki tajnej biblioteki dla młodzieży z Kielc³⁶. W roku 1905 z czytelni znajdującej się w mieszkaniu bibliotekarza Zygmunta Rzędowskiego, członka koła, władze carskie skonfiskowały około 400 książek. Pozostałe, ocalałe egzemplarze stały się podstawą księgozbioru Czytelni Naukowej, bezpośrednio poprzedzającej miejską bibliotekę publiczną³⁷.

Oficjalne otwarcie Czytelni Naukowej nastąpiło 1 listopada 1906 roku w domu Jakuba Nowaka przy ul. Pocztowej 18. W skład Zarządu Czytelni wchodził między innymi: Franciszek Loeffler, działacz robotniczy i oświatowy³⁸; Stefan Pachelski, zastępca komisarza ludowego kieleckiego, oraz Aleksander Kossuth, inżynier technolog, kierownik Powiatowego Oddziału Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń w Kielcach, członek Redakcji „Ech Kieleckich”³⁹.

W dniu otwarcia w Czytelni znajdowało się 1010 woluminów, a w rok później już 1953 oraz 58 tytułów czasopism, w tym 21 nauko-

³⁵ J. P a z d u r: *Patriotyczne...*, s. 46.

³⁶ Tamże, s. 47 oraz S. M a t u s i a k: *Czytelnia Naukowa Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Kielcach w latach 1906-1970*, „Zeszyty Kieleckie” Łódź 1973, s. 175.

³⁷ Fakt ten potwierdza E. M a s s a l s k i w pracy: *Biblioteka publiczna w Kielcach*, „Bibliotekarz” 1946, nr 6/7, s. 149.

³⁸ E. K o m o r o w s k i: *Loeffler Franciszek*, w: *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa 1972, s. 523; *Polski słownik biograficzny*, t. 17, Kraków 1972, z. 75, s. 512-513.

³⁹ R. S t u p a k o w a: *Kossuth Aleksander*, w: *Słownik pracowników...*, s. 448.

wych, 11 społeczno-politycznych, 15 fachowych i popularnych oraz 11 dzienników. Można było tutaj znaleźć „Kulturę Polską”, „Prawdę”, „Zaranie”, „Esperantystę Polski”, „Przegląd Górniczo-Hutniczy”, „Ster”, a z dzienników gromadzono na przykład „Gazetę Kielecką” czy „Dziennik Kijowski”⁴⁰.

Nowo otwarta Czytelnia spełniła nadzieje postępowej części społeczeństwa kieleckiego. O jej powodzeniu świadczy fakt, że w dwa tygodnie po otwarciu zakupiono dodatkowo 500 książek⁴¹. Czytelnia była czynna od godz. 10⁰⁰ do 22⁰⁰, a korzystanie ze zbiorów było odpłatne⁴².

Charakterystykę księgozbioru Czytelni Naukowej znajdujemy w pracy Ludmiły Kowalczyk-Mroczkowskiej⁴³. Około 100 tytułów tego zbioru stanowiły książki wydane za kordonem, m.in. Gabrieli Zapolskiej, Stanisława Przybyszewskiego, Jana Kasprowicza, Stanisława Wyspiańskiego, Stefana Żeromskiego (Maurycego Zycha), poza tym dzieła historyczne, wydawnictwa oficyn warszawskich i wileńskich. Z literatury światowej zgromadzono tutaj publikacje Henryka Ibse-na, Emila Zoli, Fryderyka Nietzschego. W sumie w księgozbiorze Czytelni Naukowej przeważały książki niebeletrystyczne, literatura piękna stanowiła tylko 44,7%.

Przeprowadzona zarządzeniem władz gubernialnych 18 grudnia 1907 roku rewizja w Czytelni Naukowej doprowadziła do konfiskaty 500 książek, z których 290 oddano w roku 1912 Towarzystwu Biblioteki Publicznej. Rewizja ta była spowodowana faktem, iż członkowie Zarządu Czytelni Naukowej brali aktywny udział w akcjach Polskiej Partii Socjalistycznej. Mimo represji i aresztowań ze strony władz (na Syberię zesłano m.in. Jadwigę Matkowską, działaczkę

⁴⁰ S. Matusiak: *Czytelnia...*, s. 177.

⁴¹ L. Mroczkowska: *Kielecka Czytelnia Naukowa (1906-1908)*, „Przemiany” 1979, nr 9, s. 14.

⁴² S. Matusiak: *Czytelnia...*, s. 176.

⁴³ L. Kowalczyk-Mroczkowska: *Geneza księgozbioru Czytelni Naukowej w Kielcach (1906-1908) i jego funkcja w środowisku społecznym miasta*, „Studia Kieleckie” 1988, nr 1/57, s. 28-29.

PPS, współtwórczynią Czytelni Naukowej), nie słabł polski ruch oświatowy.

Jedną z organizacji, mających znaczny udział w krzewieniu oświaty poprzez na przykład zakładanie różnego typu szkół, tworzenie bibliotek, czytelni ludowych czy prowadzenie innych form pracy oświatowej była Polska Macierz Szkolna. Zaslugą działającego w Kielcach od 21 czerwca 1906 roku Koła Polskiej Macierzy Szkolnej było otwarcie w listopadzie 1906 roku biblioteki, do której księgozbiór ofiarował adwokat Józef Dunin, jeden z działaczy PMS. Liczący 1000 tomów zbiór obejmował dzieła historyczne, naukowe, beletrystyczne.

Biblioteka Polskiej Macierzy Szkolnej w połowie 1907 roku zgromadziła 2474 tomy, miała też czytelnię czasopism. Placówkę prowadziła Maria Rawina. W 1907 roku zarejestrowano tutaj 1110 czytelników, wśród których prawie połowę (600 osób), stanowili uczniowie szkół początkowych i gimnazjów. Można stąd wnioskować, iż biblioteki szkolne nie zaspokajały potrzeb czytelniczych uczniów. Po likwidacji PMS w grudniu 1907 roku placówka ta istniała nadal jako biblioteka Marii Rawiny⁴⁴.

W pracach PMS, a także w prowadzeniu Kursów dla Analfabetów Dorosłych brały również udział córki Kossuthów, Rygierowie (Leon Rygier — redaktor literacki „Ech Kieleckich”), Stefan Papiński, Jadwiga Matkowska, Święccy (ojciec Stanisław — drukarz, syn Marian — redaktor „Ech Kieleckich”, właściciel Czytelni Naukowej), Jan Daszewski, Franciszek Loeffler, Massalscy, Rzędowscy i inni.

W wyniku wydarzeń rewolucyjnych 1905-1907 począwszy od 1908 roku, jak już wspomniano wcześniej, w Królestwie Polskim wzrastał się ucisk polityczny, społeczny, umysłowy. Jego wyrazem była likwidacja przez władze carskie Polskiej Macierzy Szkolnej, Stowarzyszenia Kursów dla Analfabetów Dorosłych, „Ech Kieleckich”, Czytelni Naukowej w Kielcach. W tych trudnych warunkach politycznych działacze oświatowi zdecydowali się na opracowanie statutu Towarzystwa Biblioteki Publicznej, który pozwoliłby na

⁴⁴ B. Szabat: *Działalność...*, s. 149-150; L. Kowalczyk-Mroczkowska: *Geneza księgozbioru...*, s. 26.

kontynuowanie pracy bibliotecznej i oświatowej. Dla miejscowego środowiska istnienie i działalność tej organizacji były bardzo ważne, Kielce bowiem w zasadzie pozbawione były wówczas jakichkolwiek instytucji oświatowych, w szczególności polskiej szkoły⁴⁵.

Towarzystwo rozpoczęło pracę 1 lipca 1909 roku. Siedziba Biblioteki Towarzystwa Biblioteki Publicznej mieściła się przy ul. Wesołej 26⁴⁶. W dniu otwarcia jej księgozbiór liczył 1721 tomów, w roku 1930 ich liczba wzrosła do 15 606, w tym: powieści, poezje i dramaty stanowiły 7706 pozycji, książki dla dzieci i młodzieży — 1300, literatura naukowa i popularnonaukowa — 6600⁴⁷. Obok wypożyczalni biblioteka prowadziła także czytelnię naukową. Atmosferę w niej panującą trafnie oddał Edmund Massalski:

Tutaj też w otwartych szafach znajdują się do swobodnego użytku czytelników naukowe czasopisma dawne i bieżące oraz podręczny księgozbiór, składający się z wszelkich podręczników, encyklopedii, słowników, tablic i innych pomocniczych wydawnictw drukowanych. Wszystko to do korzystania na miejscu⁴⁸.

Największy rozkwit Biblioteka Publiczna przeżywała w latach 1916-1918. Wzrastała wtedy liczba książek, czytelników i wypożyczeń: księgozbiór z 6654 tomów zwiększył się do 9815, liczba czytelników z 352 wzrosła do 966 osób, liczba wypożyczeń z 23 787 do 68 200 pozycji rocznie⁴⁹.

Wśród czytelników około 25% stanowiła inteligencja, pozostałe

⁴⁵ Por. M. Pawlina - Meducka: *Życie kulturalne Kielc 1918-1939*, Warszawa-Kraków 1985, s. 68.

⁴⁶ J. Filipkowska - Szemplińska: *Biblioteki publiczne i ogólnokształcące w Sandomierskiem, Radomskiem i Kieleckiem*, w: *Pamiętnik Świętokrzyski 1930*, Kielce 1931, s. 355. Tę samą wiadomość odnotowuje w tymże „Pamiętniku” autor podpisujący się inicjałami A. P. [A. Patkowski]: *Materiały do rejestracji i opisu bibliotek w województwie kieleckim*, s. 369.

⁴⁷ A. P.: *Materiały...*, s. 369.

⁴⁸ E. Małski [E. Massalski]: *Uwagi oświatowca o sprawach bibliotecznych*, Kielce 1914, s. 3.

⁴⁹ L. Kowalczyk - Mroczkowska: *Towarzystwo Biblioteki Publicznej w Kielcach (1909-1948)*, Kielce 1984, s. 9.

osoby to ucząca się młodzież oraz nie posiadający określonego zawodu, najczęściej kobiety. Nieliczną grupą użytkowników tej placówki byli robotnicy, ze zbiorów korzystali też Żydzi, stanowiący 20% ogółu czytelników⁵⁰.

W latach 1918-1939 Biblioteka Publiczna zrezygnowała z prowadzenia czytelnictwa naukowego, a jej działalność skupiła się na wypożyczaniu książek. Decyzja ta podyktowana została tym, iż w Kielcach nie było wyższej uczelni, a mieszkańcy miasta nie odczuwali większego zainteresowania księgozbiorem podręcznym. Czytelnicтво nie wzrastało, co potwierdzają poniższe liczby: w roku 1920 z biblioteki skorzystało 1107 czytelników, w 1927 — 804, w 1935 — 807. Przy stale powiększającym się księgozbiornie liczba przeczytanych książek w 1935 roku była niższa niż w 1920 roku. Przyczyn tego stanu było kilka. Mieszkańcy miasta mogli nabywać książki na własność. Istniejąca w Kielcach księgarnia „Leon i Spółka” założona przez Leona Grostala, byłego pracownika księgarni Michała Goldhaara w Kielcach, prowadziła pełny asortyment książek⁵¹, pełniła ponadto funkcję placówki kulturalnej. Tutaj organizowano koncerty wybitnych muzyków, tutaj zbierała się miejscowa inteligencja. Od 1 grudnia 1919 roku pracował tu Stanisław Król, który w 1932 roku otworzył własną księgarnię przy ul. Wesolej. Była to druga, zaspokajająca potrzeby czytelników, instytucja.

Na inną jeszcze przyczynę tej sytuacji wskazała Marta Pawlina-Meducka⁵². Otóż zainteresowania czytelnicze miejscowej ludności, związane z wypożyczaniem przez nią głównie beletrystyki, powodowały, że w strukturze zakupu nowych książek w coraz większym stopniu uwzględniano literaturę piękną. W roku 1921 stanowiła ona 66,3% zakupywanych dzieł, w 1922 — 75,4%, w 1927 — 73,8%. Z tego faktu M. Pawlina-Meducka wyciąga następujący wniosek:

Totalż Kielecka Biblioteka Publiczna, mimo niewątpliwych zasług, nie stała się ośrodkiem skupiającym środowisko intelektualne mia-

⁵⁰ Tamże, s. 7.

⁵¹ S. Król: *Ze wspomnień księgarza*, „Zeszyty Kieleckie” Łódź 1971, s. 167.

⁵² M. Pawlina-Meducka: *Życie kulturalne...*, s. 72.

sta, ani warsztatem pracy dla miejscowej inteligencji z ambicjami naukowymi. Była czymś innym — wypożyczalnią książek przede wszystkim dla emerytów i młodzieży⁵³.

Od roku 1935 biblioteka publiczna organizowała akcję ruchomych kompletów, wypożyczanych do około 150 punktów położonych w powiatach: kieleckim, jędrzejowskim, włoszczowskim. W związku z powyższym przygotowano około 100 kompletów książek (każdy liczył około 30 tomów), które następnie rozsyłano w teren⁵⁴. W ten sposób biblioteka zyskiwała nowych czytelników.

Na uwagę zasługuje też sieć biblioteczna w województwie kieleckim. W roku 1930 na terenie 11 powiatów województwa działało ogółem 281 miejskich i wiejskich bibliotek publicznych⁵⁵. Najwięcej placówek, bo aż 54, założyło Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej, 19 należało do Kół Młodzieży Wiejskiej, 14 — do polskiej Macierzy Szkolnej, 17 — do Związku Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszecznych, było też 11 bibliotek policyjnych. Do liczby wymienionych wyżej bibliotek dodać należy 32 placówki działające w powiatach: będzińskim, częstochowskim, miechowskim i olkuskim, których to powiatów nie uwzględniła w cytowanej tu pracy Jadwiga Filipkowska-Szemplińska⁵⁶.

Analiza lokalizacji bibliotek w gminach miejskich i wiejskich wskazuje, iż w 313 gminach wiejskich działały w sumie 152 placówki, a 129 uruchomionych było w 37 gminach miejskich. Wynika stąd, że około 50% wsi znajdowało się poza zasięgiem oddziaływania instytucji bibliotecznych. Jednak trzeba wziąć pod uwagę, że biblioteki były nierównomiernie rozmieszczone w poszczególnych powiatach. Najwięcej wiejskich placówek bibliotecznych można było spotkać w powiatach kieleckim i sandomierskim — po 26, najmniej w

⁵³ Tamże, s. 73.

⁵⁴ L. Kowalczyk - Mroczkowska: *Towarzystwo Biblioteki...*, s. 10.

⁵⁵ J. Filipkowska - Szemplińska: *Biblioteki...*, s. 355-368.

⁵⁶ A. P.: *Materiały...*, s. 368-373. Zarówno A. Patkowski jak i J. Filipkowska-Szemplińska w swoich pracach pominęli powiat włoszczowski, który również należał do województwa kieleckiego.

itzeńskim i stopnickim — po 6. Inna z kolei była geografia sieci bibliotecznej placówek miejskich, których największą liczbę odnotował powiat radomski — 25, po nim sandomierski — 18, konecki — 15, stopnicki — 13, opatowski — 11, kielecki — 10.

W Kielcach istniały ponadto biblioteki stowarzyszeń i placówek oświatowych. Charakteryzowana już biblioteka zdelegalizowanej w 1907 roku Polskiej Macierzy Szkolnej, która aż do 1917 roku funkcjonowała jako prywatna placówka biblioteczna M. Rawiny⁵⁷, w 1929 roku liczyła 11 608 dzieł, w tym 20%, czyli około 2340 tomów, stanowiły książki naukowe, pozostałe pozycje to beletrystyka. Ze zbiorów tych korzystało 938 czytelników, a więc więcej niż z Biblioteki Publicznej na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych⁵⁸. Około 1938 roku zbiory biblioteki PMS podzielono na biblioteczki ruchome, które przekazywano mieszkańcom wsi. Pracę kulturalno-oświatową w terenie miał prowadzić Wydział Odczytowy na województwo kieleckie przy Polskiej Macierzy Szkolnej⁵⁹. Zbiory książek naukowych tej biblioteki, obok księgozbioru Seminarium Duchownego i dzieł prawniczych znajdujących się w bibliotece Sądu Okręgowego, skłoniły Jana Pazdura do zaliczenia jej w poczet placówek mogących stać się warsztatem prac badawczych⁶⁰.

W 1913 roku uruchomiono w Kielcach Bibliotekę Żydowskiego Stowarzyszenia Kulturalno-Oświatowego „Tarbut”. W 1930 roku jej stan posiadania wynosił 6927 tomów w językach rosyjskim i hebrajskim⁶¹. Poza wypożyczaniem w 1938 roku nie zanotowano tutaj żadnych innych form pracy, chociaż w latach 1928-1929 otrzymywała ona na swoją działalność zapomogi od Urzędu Miasta w wysokości 300 i 900 zł⁶².

⁵⁷ L. Kowalczyk - Mroczkowska: *Towarzystwo Biblioteki...*, s. 5.

⁵⁸ A. P.: *Materiały...*, s. 369.

⁵⁹ J. Pazdur: *O kulturalno-oświatowej pracy organizacji społecznych*. „Radostowa. Ilustrowany Miesięcznik Świętokrzyski” 1938, nr 2, s. 23-24.

⁶⁰ J. Pazdur: *Dzieje Kielc 1864-1939*, Wrocław 1971, s. 277.

⁶¹ J. Filipkowska - Szemplińska: *Biblioteki...*, s. 353-368.

⁶² APK, Akta miasta Kielc, sygn. 1537.

Według spisu przeprowadzonego przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w 1930 roku, a obejmującego teren całej Rzeczypospolitej, w Kielcach znajdowało się w tym okresie dziewięć bibliotek publicznych, w tym cztery z ograniczonym dostępem. Były to w kolejności:

1. Biblioteka Funkcjonariuszy Policji Państwowej powiatu kieleckiego, Kielce, Komenda Powiatowa Policji Państwowej, ul. Mickiewicza 2. Założono ją w 1926 roku, dostępna tylko dla funkcjonariuszy Policji Państwowej i ich rodzin. Korzystanie bezpłatne. Otwarta była codziennie w dni powszednie w godz. 8⁰⁰ — 15⁰⁰, posiadała 407 tomów;
2. Biblioteka im. Marszałka Piłsudskiego Związku Strzeleckiego, Kielce, ul. Zamkowa. Utworzona w 1929 roku, dostępna dla członków, korzystanie bezpłatne, miała czytelnię. Czynna we wtorki i piątki w godz. 19⁰⁰ — 20⁰⁰, liczyła 630 woluminów;
3. Biblioteka Koła Kieleckiego Polskiej Macierzy Szkolnej, o której pisano już wcześniej. Otwarta była codziennie w godz. 9⁰⁰ — 12⁰⁰ i od 16⁰⁰ — 18⁰⁰;
4. Biblioteka Sejmiku Kieleckiego, Kielce, Wydział Powiatowy Sejmiku. Założona w 1922 roku, dostępna dla wszystkich, korzystanie z jej usług było bezpłatne. Wyposażona była w 2989 tomów, które jako ruchome komplety wysyłano do Bodzentyna, Wzdółu Rządowego, Suchedniowa, Błota, Samsonowa, Ostojowa, Zagnańska, Mąchocic, Cisowa, Bobrzy, Zajączkowa, Chęcín, Brudzowa, Zalesia, Ociesek, Niewachłowa, Szczecna, Szczukowskich Górki;
5. Biblioteka Towarzystwa Biblioteki Publicznej, której działalność już przedstawiono, dostępna dla wszystkich, korzystanie z niej było płatne. Otwarta była w dni powszednie przez sześć godzin dziennie;
6. Biblioteka Więzienna, Kielce, ul. Zamkowa 2, założona w 1920 roku, dostępna dla więźniów, korzystanie bezpłatne, księgozbiór liczył 1022 tomy;
7. Biblioteka „Związkowa” Związku Młodzieży Wiejskiej Województwa Kieleckiego, Kielce, ul. Wesoła 28. Utworzono ją w 1928 roku. Dostępna jedynie dla członków, korzystanie z jej zbiorów było

bezpłatne. Liczyła 512 woluminów, które zlokalizowano w czterech oddziałach przy kołach w Ostojówce, Wzdole Rządowym, Bobrzy i Tumlinie;

8. Biblioteka Związku Zawodowego Kolejarzy Koła Kieleckiego, Kielce, ul. Niepodległości 14, powstała w 1923 roku, dostępna dla wszystkich, korzystanie płatne. Miała czytelnię, otwarta była we wtorki i piątki w godz. 16⁰⁰ — 18⁰⁰, liczyła 499 woluminów. Otrzymywała komplety książek od Zarządu Głównego Związku Zawodowego Kolejarzy;

9. Biblioteka Żydowskiego Stowarzyszenia Kulturalno-Oświatowego „Tarbut”, której istnienie już zasygnalizowano⁶³.

Zgodzić się trzeba z opinią M. Pawliny-Meduckiej, iż zanotowany w Kielcach w 1931 roku wskaźnik 1,5 mieszkańca przypadającego na 1 tom biblioteczny (taki sam wskaźnik odnotowała Warszawa), liczony tylko dla bibliotek publicznych, dobrze świadczył o działalności tych placówek, przynajmniej w zakresie polityki gromadzenia zbiorów, a w mieście istniały przecież także biblioteki szkolne. Jednak analiza frekwencji i struktury czytelnictwa w publicznych placówkach bibliotecznych nie była dla kielczan optymistyczna: „... w żadnym z aktywnych zawodowo środowisk nie istniały utrwalone nawyki czytelnicze, nie było też rozwiniętej potrzeby czytania w ogóle”⁶⁴.

Usprawiedliwianie tej sytuacji trudnościami finansowymi bibliotek nie mogło być jedyną przyczyną zbyt małej, jak na miasto wojewódzkie, liczby czytelników. Stan ten można wiązać z faktem, iż potrzeby kulturalne mieszkańców Kielc w okresie międzywojennym były niewielkie, nastawione głównie na rozrywkę. Miasto nie posiadało też żadnej instytucji, która w jakiś sposób próbowałaby kierować życiem kulturalno-oświatowym czy też realizowałaby jednolitą politykę w tym zakresie. W „Pamiętniku Koła Kielczan” z 1938 roku odnotowano:

... Kielce są miastem kulturalnie śpiącym, a to niewiele, co się w tej dziedzinie robi, jest wynikiem inicjatywy nielicznej grupy ludzi, w

⁶³ J. Filipkowska - Szemplińska: *Biblioteki...*, s. 353-368.

⁶⁴ M. Pawlina - Meducka: *Życie kulturalne...*, s. 76.

pracy społecznej zamiłowanych, harujących ofiarnie w szeregu organizacji — i to często bez zmiany warty od wielu lat. Zresztą członkowie różnych organizacji to przeważnie jedni i ci sami ludzie — nie może być więc mowy o owocnej działalności organizacji społecznych⁶⁵.

Pesymistyczny ton artykułu Emila Zaremby niewiele odbiegał od realiów rzeczywistości, ale sporo nadziei na poprawę tej sytuacji wiązano m.in. z rozwijającym się wówczas żywo ruchem regionalistycznym i jego ideą wspólnej pracy na rzecz uświadamiania i upowszechniania wśród społeczeństwa tradycyjnych wartości kultury regionu świętokrzyskiego.

Wymienioną wcześniej liczbę dziewięciu bibliotek działających w Kielcach powiększyć należy o inne tego typu placówki: Bibliotekę Towarzystwa Dobroczynności im. Staszica, Bibliotekę Towarzystwa Wzajemnej Pomocy Rzemieślników, Przemysłowców i Kupców w Kieleckiem, Bibliotekę Lekarską zapisaną Towarzystwu Lekarskiemu, a wcześniej stanowiącą własność dra Konrada Kozierackiego⁶⁶.

Wśród bibliotek, których istnienie potwierdził Aleksander Patkowski, a których nie wymieniła Jadwiga Filipkowska-Szemplińska, znalazły się m.in. Biblioteka Wojewódzka, Biblioteka Banku Polskiego, Ogniska Związku Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszecznych oraz Biblioteka Oddziału Kieleckiego Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, mieszcząca się przy ul. Leonarda 14. Według stanu z 21 listopada 1920 roku liczyła 461 dzieł w 528 tomach i 191 broszur⁶⁷.

W wymienionych wyżej placówkach nie ustalono, poza ostatnią,

⁶⁵ E. Z a r e m b a: *Obraz życia kulturalnego Kielc w roku 1938*, w: *Pamiętnik Kota Kielczan* t. 8, Kielce—Warszawa 1938, s. 92.

⁶⁶ Cytowany wcześniej A. Patkowski nie miał całkowitej pewności co do istnienia tych bibliotek; J. J e r z m a n o w s k i: *W starych Kielcach*, Łódź 1984, s. 91. Nazwisko doktora Konrada Kozierackiego J. Jerzmanowski podaje jako Kosieradzki.

⁶⁷ A. P.: *Materiały...*, s. 368-373; A. M a s s a l s k i, A. R e m b a l s k i: *Polskie Towarzystwo Krajoznawcze na Kielecczyźnie 1908-1950. Zarys dziejów*, Kielce 1983.

wielkości posiadanych przez nie zbiorów. W związku z tym można mieć wątpliwości, czy instytucje te rzeczywiście — w pojęciu bibliotecznym — funkcjonowały, tj. gromadziły, opracowywały i udostępniały swoje zbiory czytelnikom. Na fakt ten zwróciła też uwagę M. Pawlina-Meducka twierdząc, iż niektóre z tych placówek nie wyszły poza stadium organizacyjne, jak na przykład Biblioteka Wojewódzka, założona w 1921 roku dla potrzeb Urzędu Wojewódzkiego, Biblioteka Rolnicza, która miała być uruchomiona w 1922 roku przy Radzie Wojewódzkiej Towarzystwa Rolniczego, czy Biblioteka Wydziału Hipotecznego, której otwarciu przewidywano w 1930 roku. W spisie bibliotek oświatowych z 1930 roku nie uwzględniono Biblioteki Towarzystwa Uniwersytetów Robotniczych, pod koniec lat trzydziestych liczącej 4000 tomów⁶⁸. W latach 1928-1934 w Kielcach działała ponadto Biblioteka Żydowska im. J. L. Pereca⁶⁹.

Podsumowując należy stwierdzić, że w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku w Kielcach istniało niewiele placówek bibliotecznych i księgozbiór większości z nich był bardzo skromny. Jeśli chodzi o placówki szkolne, to wpływ na taki stan miała trudna sytuacja szkolnictwa (zarówno elementarnego, jak i średniego), dysponującego niewielkimi funduszami i przy doborze lektur ograniczonego polityką władz carskich.

Biblioteki organizacji i stowarzyszeń — w końcu XIX stulecia funkcjonujące zwykle w utajnieniu — zaczęły się legalnie rozwijać po 1906 roku. Wśród nich uwagę zwraca działalność Czytelni Naukowej oraz Biblioteki Towarzystwa Biblioteki Publicznej w Kielcach.

⁶⁸ M. Pawlina-Meducka: *Życie kulturalne...*, s. 74-75.

⁶⁹ APK, Starostwo Powiatowe Kieleckie, sygn. 474.